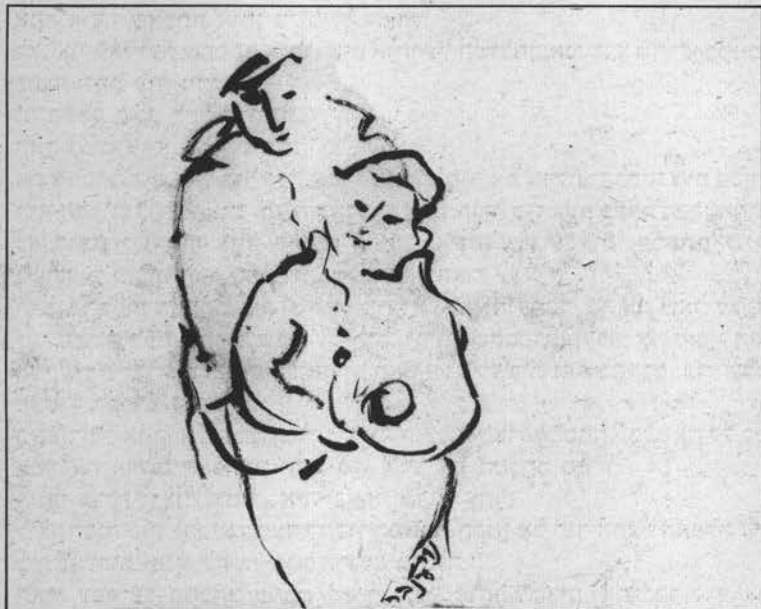

שישה סיפורים קצרים

יוסל בירשטיין
רישומים: נורית ענבר

יוסל, שהיום הוא איש קבוצת מצובה, גליל המערבי, הלך אליה יום יום. היא היתה גם סבתא שלי ולכן לקח גם אותי אליה. הוא נכנס ויצא עם אגורה אחת. אני שהייתי ביישן, תקעתי את ידי בדלת שנותרה פתוחה כדי שדק ומשהו, וכשהוצאתי אותה בחזרה מצאתי חצי אגורה בכפי.

אספתי את חצאי האגורות בקופסת גפרורים. הקופסה הלכה והתמלאה אלא שבינתיים הרבי היכה ללא רחמים. כשיוסל ראה מה קרה לתנוך האוזן השמאלית שלי, את הדם והקרע, חשש שמא אמות לפני שאספיק לגדול והילווה לי את אוסף האגורות שלו לקניית התפוז. היה מוסכם ביננו שסבתא תכפיל את התשלום היומי אחרי שאוכל את הפרי ואוכל להחזיר לו את כספו. כי גם הוא חסך למטרה נכבדה. אבא שלו היה באוסטרליה ומשם כתב שביבשת זו עוד ניתן לגרוף זהב ברחובות. יוסל התכוון לבוא לשם עם מגרפה ביד.

את התפוז קנינו אצל גוי בקצה העיירה מעבר לנהר. זכור לי צלצול הפעמון כשפתחנו את דלת החנות.

היה ערב וחשוך בדרך הביתה ומילאנו את כיסינו באבנים פן יתנפלו עלינו ילדי הגויים. יוסל הסביר לי בדרך כיצד אוכלים פרי זה. שמע פעם את המבוגרים מדברים על כך. בגלל הגובה שלו ידע הרבה ולעתים היה מוריד גם אלי מעט ממה שידע. תקעתי לפי ההוראות שלו את הציפורן להרגיש את עובי הקליפה. תיכננו גם לסור קודם לביתו ולעטוף את התפוז בנייר עבה כדי שלא יריחו את ריחו כשאבוא הביתה.

על הגשר התנפל עלינו נער וזרק את הכופע שלי לכיוון המים. רצתי אחרי הכופע והתפוז נשמט מידי. התגלגל ונפל לתוך הנהר. עמדנו ליד המעקה וראינו אותו נסחף עם הזרם המשכנו לעמוד שם גם אחרי שנעלם מעינינו. ובסוף חזרנו הביתה עם כיסים מלאי אבנים. יוסל נסע לאוסטרליה בלי מגרפה, ואני – נשארתי קטן.

III

מה האשה הקטנה קראה לי 'גברתי'!
לא התכוונתי למשש את החולצה שהיא החזיקה בכתפיות וטלטלה לפני שאקנה את הבגד הפרחוני. משראתה מה שעשיתי, הרימה חמש אצבעות שאדע את מחירו של הבגד המשומש. הרמתי שלוש אצבעות והמשכתי ללכת ברחוב אשכול, שוק מחנה יהודה. היא השיגה אותי בקצה הרחוב מול החנות הסתומה למחצה בסחבות. התכופתי לבחון מקרוב קומקום מזהב קטן שהיה מוטל על צידו בין חפצים שונים על עגלה שטוחה ונמוכה, והרגשתי שמושכים אותי מאחור בשולי המעיל.

איך בין דאך א' יידיש קינד", (אני בת ישראל) השיבה לשאלתי אם היא דוברת יידיש, ודחפה לידי את החולצה של בעלה המנוח. היה רצען ואהב להתלבש "לייטיש" כמו אנשים גוונים. בחייו התפאר בחולצה זו וכשהלך ברחוב היה מה לראות. חבל שלא מצא עבודה בארץ. כל הזמן בירושלים התגעגע לסוסים ברומניה. משנפטר והיא נותרה לבדה התחשק לה טלוויזיה. היא תראה 'מענטשעלעך' בערבים, תשמע אותם מדברים ולא יהיה לה קשה לשבת לבד בבית. אלא שמניין היא תיקח כסף בשביל טלוויזיה? מכספי הקיבצה שהיא מקבלת? עד שהיא תחסוך משהו יבוא המשיח.

הלכה איפוא לסוכנות. נתנו דירה, אמרה להם, שיתנו טלוויזיה. הפקידים שם היו נחמדים מאוד אליה. שילחו אותה מחדר לחדר והיא שיטחה את טענתה לפני כל אחד ואחד עד שעלמה אחת, לבושה כמו כוכבת רומניה, יעצה לה לחסוך את מחצית הסכום ואז, אולי, ישלימו את החצי השני.

שמעה בקולה, נטלה בגד של בעלה ובאה לשוק. כשאלבש את החולצה ואלך ברחוב יסתכלו גם עלי כמו על בעלה המנוח. היתה שכנה שפעם זרקה עליו עין חושקת. היא הורידה אצבע מהמחיר, שאני הוספתי אצבע והיא נעלמה בין הדוכנים עם הכסף ששילמתי לה. קיפלתי את החולצה והרמתי את הקומקום הקטן שהיה מונח על צידו. הזרובית משום מה, היתה דומה לפיה הקטן של האשה שמנתה את המטבעות. משגרמה לקפור הסבירה מדוע קראה לי גברת.

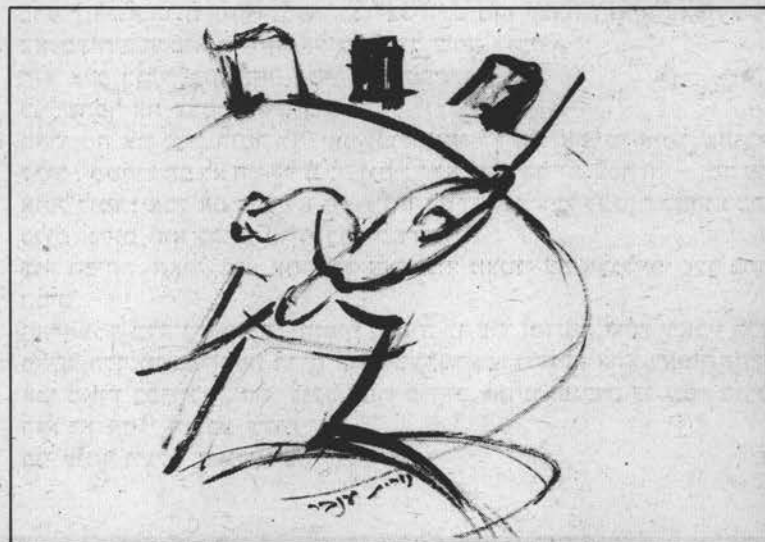
זה לא היה היום הראשון שלה בשוק. הספיקה כבר למכור זוג מגפיים, רתמות לסוס, את הטלית והתפילין שבעלה קיבל במתנה בהגיעו לנמל בן-גוריון. גם המשקפיים שלו מכרה. כבר חודשיים שהיא באה לכאן יום יום ותוך כדי עיסוק במסחר למדה מעט עברית. כשלא משתוים, הסבירה לי, כשהקונה הולך ורוצים שיחזור ויקנה במחיר שנקב, הולכים אחריו, מנופפים בידיים וקוראים: 'גברתי! גברתי! קחי!'

ה

פעם – על עצמי. אמרו לי שאני שייך לעבר. מספר על אנשים זקנים. ואחרי שנים רבות בארץ ממשיך לכתוב יידיש, שפה חרשת ואלמת, כי אין מדברים בה ואין שומעים אותה.

לא אמרו לי את זה ישר בעיניים. הקשבתי מן הצד כשדברו עלי. וזה נכון. יכולתי עוד להוסיף, שאני גם מתעצבן כאשר אינני מרוצה מדף שכתבתי ביידיש. מה יש כאן להתעצבן? על מה? על מלים שלא יקראו ולא ישמעו אותן? ובכל זאת אני ממשיך להתייגע על דברים שאינם קיימים עוד. אני באמת שייך לעבר. כדי שלא אהיה בודד שם, בעבר, הלכתי לי לחפש עוד כאלה, כמוני. מצאתי שניים.

אחד בזכרוני והשני באב־טור, ירושלים. שניהם בני המשפחה שלי. זה שבזכרוני, הדוד לייבל, חי באוסטרליה, מלבורן, ועוד בפולין, היה נוהג, בזמן הארוחה, בין מנה למנה, לצאת לרחוב לשפשף את ידיו ולדבר עם בן־אדם. אלא שבמלבורן, ברחוב שהוא גר, לייגון סטריט, לא ראו בני־אדם. ראו מצד אחד בית קברות ארוך מכוסה בירק, מצד שני בתים נמוכים, אף הם מכוסים בירק. ובשני הצדדים – שקט. בבית הקברות עוד התרחש משהו – לפעמים. בצד הבתים – לא כלום. אז מה? בגלל זה שאין בני אדם יפסיק דודי לייבל את המנהג שלו? יפסיק לשפשף, בין מנה למנה, את ידיו ברחוב השומם?

הקרוב השני, זה שבירושלים, קיבל פיצויים והתחיל להגשים את חלומו - לבנות בית גדול בשביל כל המשפחה. כאשר כספו אזל באמצע הבנייה, חסך מכל הבא ליד כדי להמשיך. כשבאתי אליו, אחרי שנים רבות, ראיתי את האולם הגדול, דרך חלון אחד או שניים – את שיפולי המדבר, וכמו בארמון, מסביב האולם, למעלה, גלריה של חדרים. חדרים לכל המשפחה. אלא שבינתיים, בגלל מריבות שביניהם, אשתו התגרשה ממנו, והילדים גדלו וברחו, חלקם בניקר. עד היום הזה לא הספיק לו הכסף כדי לבנות את המדרגות שצריכות היו להוביל לחדרים שביצע. אפשר היה לעלות אליהם רק בחבל עבה התלוי בתקרה. כשבאתי אליו מצאתי אותו דווקא במצב רוח מרומם, כי האמין שבקרוב יוכל לסיים את בניית הבית ויגשים את חלומו – ארמון לכל המשפחה.

ובינתיים, כמו הדוד באוסטרליה, היוצא בין מנה למנה לשפשף את ידיו ולחכות לבן־אדם ברחוב השומם, וכמוני, הממשיך להתעצבן על שלא הצלחתי לכתוב דף טוב בלשון שאינה קיימת עוד, כך גם הקרוב שלי באב־טור, ירושלים, ממשיך לבנות את ביתו למשפחה שאיננה, ובינתיים מתאמן בעליה אל החדרים באמצעות החבל. אוהז בקצהו, פוסע אחורנית, נותן תנופה, זינוק, עולה ונוחת.

II

ע

ל הר המנוחות, בגבעת שאול, מצאנו, יוסל ואני, את קברו של הרבי שלנו, אליה־דודל מלמד, שהוא עם הקרן על מצחו שבא לארץ ישראל למות והספיק בזו אחר זו להתחתן שלוש פעמים.

"איש חסיד יהיה", היה חרוט באבן.

ואותי הוא היכה. היה מלקה בפרגול של חמש רצועות. לא את יוסל בן־דודי. כיוון שתמיד היה פי שניים גבוה ממני וידע לבכות כמו יהודי זקן.

"געוואלד! יידן, מישלאַגט!" היה צועק בקול עבה והרבי לא הרים עליו את ידו, פן אנשים זרים יתקבלו ליד ה'חדרי' ויתקעו את פרצופיהם בחלון לשאול מה קרה.

לבכי של ילד לא שמו לב.

יוסל לימד אותי לבכות כמוהו, אלא בכל פעם שהרבי הרביץ בי שכחתי את המלים. אז החליט בן־דודי שהיה בגילי, שאם אגדל מהר ואהיה גבוה אדע לבכות כמו יהודי זקן.

כיצד גדלים מהר בביאלה־פודלסקה, עיירה קטנה בפולין? אוכלים בחשאי לפני השינה תפוז שלם.

וכסף? אצל סבתא.

נ ערה, ספרנית בספריה הלאומית, בה אני עובד, שאלה אותי אם זה נאה להסתתר מאחורי ליצנות, כפי שקראה בסיפור שפרסמתי, בו סיפרתי כיצד גורקים לי בפנים ואני קראתי לזה תזמורת. או בסיפור אחר, שם קראתי לפחדנות שלי - תרבות. איפה המעורבות שלי, ביקשה לדעת. האמת היא, שאני משתוקק כל חיי להיות מעורב בין הבריות ולא לעמוד מן הצד. עוד בגיל צעיר, אני זוכר, (בן שש-עשרה בערך), ניסיתי להתערב ולא להרשות לאיש המקושט בפרחים, לשבור לכלה בדרכה לחופה, שלוש שיניים קדמיות. זה קרה באי נידח, באחד האוקיאנוסים הגדולים, בדרכי לאוסטרליה. מזל שחבתי, יוסל ברגר הצייר, היה אז יחד אתי וצעק עלי שאעמוד בשקט. "פראווינצער חיה, מ'עט ד'ך דאָ אויפ'עסן". (יאכלו אותך חיה פרובינציאלית שכמוך!) ויעץ לי להתנהג כרצוני רק כשאהיה בארץ שלי. עברו שנים ואני בארצי. רועה צאן בגבת, הרועה את עדרו בשדה הגובל עם הכביש העולה לנצרת. לפתע נעצרה מכונית מהודרת. זוג צעיר יצא להצטלם. והאשה, יופיה - הוליווד, חיבקה בחיוך צוק שחודו הצביע על הנוף - מרחב שנפתח לעיניים.

אחרי הצוק בא תורי. המאהב סירב לצלם. מה פתאום לחבק גבר אחר? "באָט דאָרלינג, הי אַז אונלי אַ שפּרד, אַז פרימיטיב אַז די סטאַון". (רועה צאן פרימיטיבי כמו האבן) קראה. בזמן החיבוק נשמט מכיסי ספר באנגלית. פילוסופיה. דרכתי עליו ונשארתי אילם. נשארתי גם מודאג שאינני מצליח להיות מעורב, לא בארץ זרה ולא בארצי. שותק כששורבים שיניים. שותק כשמעליבים רועה צאן עברי ומוציאים עליו דיבה שהוא פרימיטיבי כאבן. ביקר בביתי סופר ומשורר ידוע חיים גימל. שתה ויסקי ולא הפסיק לדבר. על מה? על עצמו. על מה יש לדבר? עסוק במחשבות התיישב על הכורסה. לא לצדי - עלי. אשתי סתמה בידה את הצעקה שבפיה. רמזתי לה לשתוק. הוא לא שם לב שיישב עלי. לדקה או דקותיים הייתי רוח בעיניו. וכך, עם כל תשוקותי להיות מעורב אני מסתובב בירושלים כבן עיר ברחובותיה וסוחב אתי את הזר, את הפרימיטיבי, ונהפך לפעמים לרוח.

ש תי פגישות: עם בעל חנות בירושלים ועם פוּשטיד בחיפה. את החנות לחומרי בניין מצאתי ברחוב בן-שטח, במרכז העיר. הסוחר יצא מאחורי הדלפק ובעיניים שמחות מיהר לקראתי כאילו לידיד טוב, למכר נתיק, שלא ראה זמן רב. שלום עליכם. עליכם שלום. מה שלומי? טוב שבאתי. ולחץ את ידי בשתי ידיו הרכות והחמות. לא היה לי פירור של רמז מניין הוא מכיר אותי. התחלתי איפוא להתרוצץ בזכרוני על פני ארצות, ערים שונות, בחיפוש אחרי סימן כלשהו שיעיד על קשר אליו, ולשוא. התבוננתי בו שנית: איש נמוך קומה בלבוש מסורתי. זקן. פיאות. ציציות בחוץ. תוך כדי חיוך מציג לפני את הרווחים שבין שיניו הקדמיות. הוא שיחרר את ידי וביקש ממני שאשמור כמה דקות על החנות. יש לו פגישה קצרה ליד בניין הדואר. משהו חשוב. דחוף. יחזור מיד. ויצא בחיפזון בלי להקשיב לתשובתי. צעדתי אחריו עד הדלת וראיתי אותו כמעט רץ בעליה לכיוון רחוב יפו. ציציות ופיאות בתנועה מבוהלת. הסתובבתי בחנות בצעדים זהירים. קצת נבוך. מבט תוהה מעורבב בחשדנות. היו שם עוד שני חדרונים עם חומרי בניין. באחד מהם מצאתי לוחות קלקר, החומר שבאתי לקנות. מיששתי קצה של לוח אחד לבן ומחוספס כשלפתע צלצל הטלפון. רצתי כתגובה טבעית להרים את השפופרת. לא הרמתי אותה. מה אוכל לומר ולהשיב? שאני כאן זר. לא יודע, לא מכיר. חדש בירושלים. כשהרמתי את השפופרת ניתק הקשר. שרק לא ייכנס לקוח, חשבתי, וכעסתי על השעון שלי. קורה לפעמים שהזמן נעצר ואינו זז. קרה לי פעם משהו דומה עם פוּשטיד בחיפה שקיבץ נדבות במעבר התת-קרקעי בהצטלבות הרחובות הרצל-בלפור.

כמעט יום-יום, בדרכי לעבודה, הייתי משלשל מטבעות לקופסתו. פעם נתתי לו שטר, עשרה שקל, וביקשתי עודף. מזמן רציתי לדובב אותו וכוונתי היתה שתוך ספירת הכסף אצליח להוציא ממנו מלה. אבל בניגוד לסוחר מירושלים הקבצן היה שתקן שרוף. נוסף לכך עטף סביב ראשו ולחיו סודר אדום. הקשר מתחת סנטרו - כפיים של ציפור בינונית. אפילו דברן היה מתקשה לגמגם משהו. לקחתי את העודף שהוא ספר בזריזות כקופאי מנוסה ועמדתי להמשיך בדרכי כשהוא לפתע קם, התכופף אלי ולחש לי באוזן שהוא צריך ללכת לשירותים, אולי אעשה לו טובה ואשמור דקה או שתיים על הקופה. יחזור מיד. כפי שניהם, משחזרו, היתה אותה שאלה: זה בירושלים ביקש לדעת אם היו לקוחות בזמן שנעדר מהחנות והקבצן שאל: "מ'האָט עפּעס אַרײַנגעוואָרפן אײַנצווישנצײט?" (שלשלו משהו לקופסה?) ואני יצאתי משתי הפגישות במצב רוח מרומם. עוד ישנם בארץ, חשבתי, למרות החדשות יום-יום, על גניבות, מעילות, מירמה, שני אנשים אשר נותנים אימון בבני-אדם. הקבצן השתקן בחיפה והסוחר בירושלים.

א חרתי לבוא לתחנה המרכזית של אגד ברחוב יפו לקבל את בתי ואת ילדיה שהגיעו מתל-השומר. התרוצצתי בים האנשים שמילאו את אולם ההמתנה. "יובל!" קראתי לילד שעמד ליד המסעדה ועלה בי ספק אם הוא הנכד שלי. כי הימים ימי חנוכה. הרבה ילדים ורעש גדול. הסתכלתי עליו ארוכות והבחנתי במבט שלו מעין סימן-שאלה. למה סבא שלי מסתכל עלי במבט ממושך כזה? הוא לא מכיר אותי? על המבט הממושך הזה יש לי סיפור.

אני בן אחד-עשרה. בבית אין די אוכל לכולם, שלחו אותי לעיר בריסק להיות אצל סבא שלי כמה שבועות. אלא שאצל סבא לא היה מקום. הוא עצמו שמש בישטבלי, בית-כנסת קטן לחסידי קוברין, ללא דירה משלו, והוא גר בבית-הכנסת הקטן הזה. צריפו רעוע, שוקע לתוך האדמה. תלה סדין ישן ועשה קיטון, שם בישל וישן על אחד הספסלים. לא אצלו! הייתי אצל דודי שעיה. אמנם רווק, ואף הוא ללא דירה משלו אבל שכר מיטה אצל משפחה. הטוב בזה שהוא היה אופה. אני - במיטתו, בלילות, והוא - בימים. הביא כל בוקר לחמניות טריות ששימחו את לבי. לא אכלתי אותם לבדי. היה באותה חצר בית-יתומים והילדים השתתפו באכילה. הם שהגניבו אותי אל תוך בית-היתומים והיה לי שם טוב מאוד. למדו שם היסטוריה וחשבון ביידיש. אחרי שבוע המנהל תפס שנתוסף לו יתום וגירש אותי משם. לא היה לי מה לעשות אמר לי דוד שעיה שאלך לבקר את סבא שלי. הזקן הזה, חשבתי, לא יכול להיות שהוא סבא שלי. כי לסבא, כשהיה בא אלינו לעיירה, אבא וכל הדודים, בניו שגרו בביאלה-פולדסקה, חלקו לו כבוד גדול ונורא. שבועות לפני כן התכוונו לאירוע המשמח ודיברו: סבא יבוא. סבא יבוא. וכשהוא בא, התווספו כל המשפחות והציגו לפני את נכדיו הישנים והחדשים שנולדו בהיעדרו. לא קראו שמות. אמרו: הילדים של שמילה. של נח. ואלה של מנחמה. ואני זוכר את שתי האצבעות שסבא היה תוקע רכות לחות וקרות. עוד הילדים צועקים וזורקים אבנים, כשלפתע נפתחה דלת הצריף והיהודי הזקן פרץ משם. הרוג. ישמיד. ירצח. הילדים התפזרו כלהקת ציפורים מבוהלת ואני, נותרתי במקום. מסטירת הלחי שקיבלתי נפל הכובע מראשי. התכופתי, חבשתי את הכובע ואמרתי: "זײַדע. איך בין נחיס יינגל!" (סבא, אני הבן של נח). שני סדקים כחולים נפקעו בעיניו המסוננורות מכעס. ללא מלה הסתובב ונכנס לצריף. הלכתי אחריו. בית-הכנסת הקטן היה מלא ריח של מרק תפוחי אדמה. "רעב?" שאל. ישבנו בזווית שולחן התפילה ואכלנו את המרק מסיר אחד. סיר מצופה באמייל כחול ופה ושם כתמים שחורים, איפה שנשרו חלקי ציפוי. השתמשנו בכף אחת. לא היו לו כפות נוספות. חי לבדו ולא היה זקוק להן. הוא - כף מרק, ואני - כף. ומשהחל הסיר להתרוקן כופפתי אותו לצדי כשבא התור שלי, והוא - כמוני. עד שנגמר המרק. בקושי סיים את הברכות, התרומם קצת להציץ מבעד החלון והעביר את מבטו ללא הפסקה גם עלי. מבט ארוך וממושך ושאל: ביסטו טאָקע נחם יינגל! ("אז אתה באמת הבן של נח?")